

УДК 316.752-053.6(477:4)"20":303.4
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.13>

Т. О. Плішко

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9549-3643>

аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВА БУТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Проблема громадянського суспільства й значення у ньому людини відноситься до переліку основоположних наукових проблем, котрі непокоїли впродовж багатьох сторіч великі уми людства та вважаються одним із ключових чинників нинішнього соціокультурного життя. Існування громадянського суспільства, його реформування не можуть відбуватися без виникнення нових суспільних особистостей, які володіють специфічними громадянськими, полікультурними, толерантними якостями. Людина є людиною, якщо володіє високими моральними ідеалами, прогресивним світоглядом, що базується на демократичному синтезі почуття власної гідності, незалежності, індивідуальності з повагою прав і свобод інших громадян, безперервно виконує закони і правила загальнолюдського співіснування. Подібний тип особистості не лише не розчиняється в колективі, він володіє власною індивідуальністю і, крім того, має значно вищу духовність. Наразі освіта являється однією з величезних галузей людської діяльності, а вища визначається як основний, ключовий чинник соціального й економічного розвитку. Молодь бере на себе роль лідера, оскільки є тією соціальною категорією, яка має в собі значний потенціальний ресурс майбутнього. Зважаючи на це, проблема напрямів утворення ціннісних орієнтирів сучасної молоді як рушійної сили суспільних змін відіграє винятково значущу роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування системи цінностей молоді досліджували такі науковці як Т. Артемонова, А. Вінченко, Е. Заредінова, В. Кремень, О. Свід, Л. Сокурянська, О. Целякова та інші. Беручи до уваги динамічні зміни розвитку сучасного суспільства виняткової актуальності набуває проблематика формування системи цінностей в молоді, яка є основою їхнього буття.

Мета статті – розкриття системи цінностей як основи буття української молоді в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивні й драматичні зміни, що сталися в суспільстві України, мали вплив на індивідуальну й масову свідомість, а також спричинили руйнацію основних

цінностей, що утворювалися та культивувалися впродовж багатьох років. Подібні процеси супроводжуються безперервними аксіонормативними змінами, а вони, своєю чергою, являються потужним фактором нових трансформацій, які супроводжуються значними зрушеннями в свідомості мас, конфліктом між проголошеними цінностями та фактичною поведінкою, якщо утворюється амбівалентне відношення до важливості колишніх цінностей, а також ідеалів. Таким чином, ґрунтуючись на великій кількості досліджень, можливо стверджувати, що цінність – багатоаспектне явище, що виявляється в різноманітності характеристик, багатоплановості й формується внаслідок суб'єкт-об'єктних і суб'єктно-суб'єктних відносин. Реально наявні речі, феномени, котрі через власні природні особливості спроможні забезпечити задоволення тих або інших запитів та інтересів людей, за допомогою суб'єкт-об'єктних відносин отримують соціальний контекст, до котрого зараховують корисність, важливість, вартість, актуальність. Всі вчені, котрі займалися дослідженням питання функцій цінностей, одностайні в тому, що вони насамперед вважаються регулятором людської діяльності, проте по-різному, а саме як норми, як ідеали, як критерії вибору та оцінки моральних вчинків; прослідковується інтенціональність ціннісного розвитку до духовного світу людини.

Насамперед зауважимо, що проблема цінностей починає домінувати в різноманітних видах життєдіяльності. Наприклад, автори цікавого дослідження з красномовною назвою «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» підкреслюють важливість шести цінностей, таких, як: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, відвага, а також обґрунтовують важливий для українських університетів висновок: «Академічні спільноти процвітають, коли їхні члени «живуть» фундаментальними цінностями. Для цього потрібно постійно нагадувати про ці цінності і вести розмови довкола них, адже у цей спосіб можна показати студентам, викладачам та адміністрації дієвість й ефективність таких діалогів під час поширення інформації про академічну доброчесність та покращення

різноманітних аспектів життя на кампусі університету і поза ним. Добродесність зміцнюється в академічних спільнотах тоді, коли моральні та соціальні норми цієї спільноти збігаються із фундаментальними цінностями, а також підтримуються інституційними принципами та практиками. Коли суспільні освітні установи «просякнуті» добродесністю, вони допомагають у створенні міцнішої громадянської культури суспільства як цілого» [1].

В історичній ретроспективі прослідковується беззаперечний факт, значущості ролі молоді в змінах суспільно-політичних векторів державотворчих процесів. Ця роль визначається в контексті формування та ствердження ціннісних орієнтацій особистості на етапі її становлення в соціумі, бо якщо період дитинства проходить свої стадії розвитку під впливом різноманітних потреб, то дорослий світ індивіда стверджується на основі цінностей. Адже життєві цінності людини закріплюються досвідом, дозволяють визначити значуще і суттєве в своєму житті в залежності від віку, новоутворень конкретного періоду і рівня розвитку суспільств. Зміна соціальної та економічної ситуації на сучасному етапі розвитку суспільства та властивої йому культури зумовлює потребу формування соціально активної особистості, яка володіє цілісним світоглядом, адаптивними здібностями, що забезпечує продуктивність її соціокультурної діяльності. Ці вимоги, а також швидкоплинність сучасної культури, актуалізує питання про пошук сенсозначущих орієнтацій людини, які перебувають поза межами суто утилітарних потреб та інтересів. При цьому означені орієнтири покликані вирішувати двоєдине завдання: з одного боку, вони мають допомогти зберегти те найкраще, що вже накопичено культурою, а з іншого, забезпечити подальший розвиток цієї культури на основі розуміння й толерантного ставлення як до представників свого народу, так і носіїв інших культур [2].

В Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті підкреслюється, що розвиваючому суспільству необхідні сучасно освічені, моральні люди. В таких умовах освіта стає однією з глобальних сфер людської діяльності, освіта, а, особливо, вища, розглядається як головний, центральний фактор соціального і економічного прогресу. Роль лідера на себе бере студентська молодь, тому що являє собою ту соціальну групу, що несе в собі великі потенціальні можливості майбутнього. В зв'язку з цим проблема формування соціокультурних цінностей молоді набуває виключно важливого значення. Вони є елементом вираження цілого комплексу потреб і інтересів, цілей і прагнень, світогляду і переконань людини, і відповідно до них індивід мотивує свою поведінку. У будь-якому суспільстві ціннісні орієнтації вияв-

ляються об'єктом виховання і цілеспрямованого впливу. Особливістю студентської молоді як соціальної групи є те, що на відміну від інших соціальних груп, вона не бере участь у продуктивній праці і формування її інтересів, установок, цінностей здійснюється під впливом науково-педагогічних працівників у процесі навчання в закладі вищої освіти. При цьому спрямованість соціально-орієнтованої діяльності в першу чергу обумовлена особливостями базової системи морально-ціннісних орієнтацій молоді людини [3].

На особливу увагу заслуговують статті з результатами лонгітюдних досліджень динаміки зміни цінностей студентської молоді. Як приклад розглянемо аналітичну роботу Л. Сокур'янської та О. Свід «Динаміка ціннісних орієнтацій українських студентів часів незалежності», в якій на основі даних емпіричних досліджень, здійснених соціологами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна протягом 2000–2017 рр., аналізуються динамічні характеристики, ієрархія та типологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді. Виокремимо узагальнюючий висновок щодо змін у суспільстві: «Важливою складовою трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, є зміни в системі цінностей та ціннісних орієнтацій населення нашої країни, в тому числі та перш за все його молодіжних когорт. Ми не абсолютизуємо ціннісну зумовленість трансформації нашого соціуму, проте погоджуємося з тим, що саме ціннісний потенціал істотною мірою детермінує здатність тієї або іншої соціокультурної системи «творчо себе відтворювати, перетворюватися на предмет власної діяльності» або, навпаки, актуалізує її підвладність «потокам руйнівних небезпек, ентропій, дезорганізації, викликам історії» [4]. Зазначимо на двох неточностях. По-перше, коли мовиться про період незалежності, то починати треба з 1991 року. По-друге, дослідники застосовують трактування, визначене В. Бакіровим, який вважає, що цінності треба досліджувати як «системно пов'язані ціннісні уявлення, які об'єктивно визначають вчинки та дії особи, виражаються та містяться у практичній поведінці, формують якісну специфіку життєдіяльності людини, її манеру життя». Зрозуміло, що в понятті не слід сполучати ціннісні орієнтири й ціннісні уявлення, тому що спеціалісти з логіки вивчають це як порушення однієї з вимог. Друга частина формулювання – вдала.

Розглянемо ціннісні орієнтації молоді (студентства). Для даної групи характерна спрямованість на майбутнє, а їх фізичні і розумові здібності, які створюють певну впевненість в собі, що нерідко перетворюється на самовпевненість. Разом з тим молоді притаманна характерна для даного віку переоцінка цінностей, їх моральні

погляди тільки складаються і структуруються. В аналізі складних явищ оточуючої дійсності їм часто не вистачає гнучкості і життєвого досвіду старших поколінь. Саме тому відсутність достатнього досвіду, юнацький максималізм, велика емоційна збудженість роблять цей період в житті досить складним, проте саме в цей період уточнюються ціннісні орієнтації. Досить велику роль у формуванні цінностей у молоді відіграють дорослі, вони надають підтримку для вдосконалення власної системи саморегуляції, розвитку самостійності і цілеспрямованості молодого покоління. Знання про навколишній світ і відомості про основи моралі об'єднуються у свідомості студента в єдину картину. Це сприяє зміні системи моральної саморегуляції молоді, яка стає більш повною, гнучкою, осмисленою. Переконавання, які формуються на основі наукових знань і життєвого досвіду, все більш стають головними орієнтирами поведінки і обумовлюють відносну самостійність, незалежність від ситуаційних впливів. Якщо провести дослідження ціннісних орієнтацій даної вікової групи, то виявиться така закономірність – юнаки на перше місце ставлять свої захоплення та інтереси, кар'єру та професію, гроші, а дівчата – взаємовідносини з протилежною статтю, сім'ю, здоров'я в родині. В цих особливостях перш за все має прояв соціальне очікування [5].

Існує багато стереотипів, в яких молодь сприймається як єдине ціле. Але молодь, як і люди різного віку, досить відрізняються один від одного. Ціннісні орієнтації явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього покоління крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний зі змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни. Молодь останнього десятиріччя ХХ ст. і початку ХХІ ст. опинились, так би мовити, у двоякій ситуації: з одного боку, це покоління ще виховувалось на «старих» засадах, а з іншого – в доросле життя воно вступає за нових умов, які вимагають відмови від багато чого засвоєного раніше. «Не спрацьовують» колективістські ідеали (все більше – індивідуалістичні); став непрестижним ряд професій, які раніше поважались та вважались суспільно корисними, змінилось ставлення до своєї батьківщини. Відтак стає очевидним розрив між поколіннями сучасного суспільства. Сьогодні ЗМІ контролюють значну частину дозвілля молодіжної аудиторії та виступають важливим інструментом формування соціальних настанов, ціннісних орієнтацій молоді. Відповідальність за те, що нинішнє покоління росте такими готовими споживачами, в більшості своєї лежить на засобах масової інформації.

Сьогоднішня молодь, як ніколи раніше, росте в атмосфері пресингу реклами та ЗМІ. Як правило, молодь скептично ставиться до того, що їм кажуть. Вони гублять наївність й починають вірити в те, що бачать власними очима, а не в те, що їм розповідають. Вони навчаються розпізнавати фальшиві обіцянки, відокремлювати пусті слова від реальних дій, помічати лицемірство й не путати їх з правдою й з істинними бажанням допомогти [6].

Проблема єдності моральної свідомості, моральних цінностей і поведінки тісно пов'язана з вирішенням проблем рівня досконалості морально розвиненої особистості. Тому таким важливим є питання про зміст моральних цінностей. Аналізуючи їх, ми повинні спочатку врахувати їх функції у поведінці суб'єкта, їх взаємодію та здатність доповнювати та збагачувати одне одного. Таке поєднання різних за функціями моральних якостей можна розглядати як своєрідний механізм поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. Виходячи з таких міркувань, доцільно загалом визначити п'ять основних груп моральних якостей, які впливають на формування цінностей молодого покоління:

- перша група – світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість. Саме ця група забезпечує зміст соціальних цінностей;

- друга група – моральні якості, що забезпечують досягнення цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, незалежність, відданість тощо. Ці якості пов'язані з моральною свідомістю, яка контролює і коригує їх прояв;

- третя група – витримка, стриманість, ввічливість, самоконтроль. Вони допомагають контролювати та гальмувати негативну поведінку;

- четверта група – діловий підхід, навички та звички в поведінці, вміння її організовувати, моральний досвід особистості. Ці якості певною мірою допомагають швидше досягти мети і зосереджуються головним чином на змісті дій;

- п'ята група – здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до оточуючих. Ці якості сприяють самовдосконаленню та створенню позитивної моральної атмосфери для подальшого розвитку особистості [7].

Безумовно, побудова блоків моральних якостей, а також цінностей порівняно динамічна, тому що життя та становлення молоді особи постійно змінюється. Зважаючи на загальнолюдську суть моральності, можливо стверджувати, що загальнолюдською мораллю є сукупність суспільних норм та принципів, які знає кожна людина, які збагачувалися новими критеріями й новим змістом. Дефініцію «загальнолюдська мораль»

не можливо досліджувати як щось однозначне, що мусить строго здійснюватися, тому що її зміст та спрямування залежать тільки від людини. Ми вважаємо, головне те, що предмет соціокультурного виховання під час розвитку й комунікації вже володіє деяким ціннісним досвідом життя. Отже, ґрунтуючись на набутті ціннісних орієнтирів виражаються як зовнішня регуляція, так і внутрішня саморегуляція майбутнього спеціаліста. Через це саме через моральне виховання трансформується власне людська особистість згідно з соціокультурними ціннісними орієнтирами, що відображають суспільні відносини, правила й норми поведінки людей.

Висновки. Таким чином, ціннісні пріоритети молодого покоління (віком до 35 років) можливо розуміти як узагальнені поняття особливої соціально-демографічної категорії стосовно найважливіших цілей та норм поведінки, що формують пріоритети актуального сьогодення, спрямування націленості дій і вчинків та значним чином визначають спосіб її життя. Узагальнений ціннісний профіль сучасної молоді людини містить у собі раціональність, самостійність, критичність й індивідуальний вибір стосовно своїх перспектив. Інертність переходу українських молодих людей від пріоритету матеріалістичних до пріоритету постматеріалістичних ціннісних орієнтирів, вірогідно, можна пояснити тим, що хоч молодіжні бажання і досліджуються цілковито як дзеркальне відображення ефектів перетворень, однак зміни, які здійснюються молоддю, вважаються спричиненими рамками навколишньої реальності. Таким чином, рівень їх ефективності встановлюється передусім мірою та особливостями «колективної пам'яті» суспільства і, крім того, перемогою (скоріше перемогою в умовах України) чи програшем цінностей «виживання» над цінностями «самоствердження». В разі зменшення відчуття захищеності у соціумі, відмінності установлених ціннісних орієнтирів старшого й молодого поколінь вважаються меншими, аніж у випадку існування вищого ступеня безпеки. Зазначені відмінності, до того ж, підсилюються державною політикою, переважно націленою на патерналізм та соціальний захист, а не на заохочення активізації осіб різних соціально-демографічних категорій. Проте спрямування на постматеріалістичні ціннісні орієнтири, визначене в заявлених молодими людьми життєвих перспективах, поки не засвідчується її реальним досвідом тому потребує подальшого більш детального дослідження. Зважаючи на подане вище, нині профіль більшості сучасної молоді України скоріше аполітичний, ніж активістський, що, напевно, свідчить про деяку готовність і усвідомлення молоддю значущості творчої громадянської участі, проте без його актуалізації під час практики.

Література

1. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. URL: https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf.
2. Заредінова Е.Р. Соціокультурні цінності як регулятори життєдіяльності суспільства та особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. № 19(1). С. 226–235.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Т-во «Знання України», 2010.
4. Свід О., Сокурянська Л. Динаміка ціннісних орієнтацій українських студентів часів незалежності. URL: <http://sgsofia.com.ua/dinamika-zinnisnih-orientacij-ukr-studentovchasiv-nezaleznosti>.
5. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Випуск 38. С. 222–233.
6. Артемонова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації. *Вища освіта України*. 2008. № 1. С. 72–75.
7. Вінченко А.А. Формування соціокультурних цінностей молоді у процесі навчання в закладі вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Випуск 16 (45). С. 23–38.

Анотація

Плішко Т. О. Система цінностей як основа буття сучасної української молоді. – Стаття.

В статті охарактеризовано систему цінностей як основу буття сучасної української молоді. Встановлено, що особлива ознака розвитку сучасного суспільства – надзвичайні темпи, що не були притаманні десятиріччям недавнього минулого. Військові події, боротьба за укріплення демократичних ціннісних орієнтирів, пандемія, полікультурна обстановка, характерні для нинішньої вищої освіти, не могли не здійснювати впливу на життєдіяльність різних вікових категорій. Насамперед інтерес викликають молоді люди, котрі навчаються в університетах. Це спричинено посиленням важливості особистісного фактора, потребою відстеження змін в системі цінностей. Останніми роками оприлюднено багато досліджень належного спрямування. У той же час приховані особливості, невизначеність формулювання основних термінів, недостатнє зважання на характерні ознаки деяких спеціальностей, незважання на особливості світу дівчат та хлопців обумовлюють занепокоєння, не дають можливості покращити якість управління навчально-виховним процесом, дати оцінку дієвості заходів. Це має відношення як до матеріальних, так і духовних цінностей. Під час розвитку здійснюється їхня співдія, оскільки духовність, моральність формують також ціннісні орієнтири й ієрархію матеріальних потреб.

Проблема утворення ціннісних орієнтирів молодих людей – доволі актуальна наразі. Як показує досвід, студенти виявляються активною силою політичних змін та в залежності від того, які цінності вони вбачають в цих змінах, яку культуру вводять, у багатьох аспектах залежатиме майбутнє суспільства,

його культура, вектори перетворень. Суспільство має зацікавлення у тому, щоб згадані ціннісні орієнтири й культура стали демократичними. Їхнє утворення є завданням актуальним й таким, яке вимагає термінової уваги.

Підсумовано, що ціннісні пріоритети молодого покоління (віком до 35 років) можливо розуміти як узагальнені поняття особливої соціально-демографічної категорії стосовно найважливіших цілей та норм поведінки, що формують пріоритети актуального сьогодення, спрямування націленості дій і вчинків та значним чином визначають спосіб її життя. Узагальнений ціннісний профіль сучасної молоді людини формується із раціональності, самостійності, критичності, а також персонального вибору стосовно власного майбутнього.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ціннісні пріоритети, молодь, студенти.

Summary

Plishko T. O. The value system as the basis of the existence of modern Ukrainian youth. – Article.

The article reveals the value system as the basis of the existence of modern Ukrainian youth. It is determined that a feature of the development of modern society is an incredible dynamics that was not characteristic of the decades of the recent past. Military events, the struggle for the establishment of democratic values, the pandemic, the multicultural environment characteristic of modern higher education could not but affect the lives of different age groups. Of particular interest are young people studying at universities. This is due to the growing importance of the personal factor, the need to monitor changes in the system of value orientations.

In recent years, numerous studies of the corresponding direction have been published. At the same time, the latent nature of the problem, the uncertainty of the definitions of the main terms, insufficient consideration of the characteristics of individual specialties, and the failure to take into account the characteristics of the world of girls and boys cause concern, do not allow to improve the quality of management of the educational process, assess the effectiveness of measures. This applies to both material and spiritual values. In the process of development, their interaction occurs, because spirituality, morality determine both value orientations and the hierarchy of material needs.

The problem of forming the values of student youth is quite relevant in our time. As practice shows, students act as an active force for political change and depending on what values they bring to these changes, what culture they introduce, the future of society, its culture, and the directions of transformations will largely depend on what values they bring to these changes, what culture they introduce. Society is interested in ensuring that these values and culture are democratic. Their formation is a relevant task that requires urgent attention.

As a conclusion, it is stated that the value priorities of the young generation (under 35 years of age) can be perceived as generalized ideas of a special socio-demographic group regarding the most significant goals and norms of behavior, which determine the priorities of current reality, the direction of the orientation of actions and deeds and to a large extent shape its lifestyle. The generalized value profile of a modern young person consists of rationality, independence, criticality, and individual choice regarding one's own prospects.

Key words: values, value orientations, value priorities, youth, students.